

19.59x25.24	1/4	עמוד 52	המקום מגזין לחרדים	28/02/2021	76401651-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צריך עיון
חשיבה
היגיון
חרדית

האם העבודה היא ערך העומד לעצמו?

במאות האחרונות, שאלת העבודה ניצבה במוקד ההתעניינות האנושית והיה לה תפקיד משמעותי בתנועת ההשכלה ובציונות ובתגובה החרדית אליהם. אולם, כבר בפרשת בראשית ניתן למצוא את השאלה האם העבודה היא כורח המוטל על האדם, או התכלית לשמה נברא. בתור יהודים מאמינים עלינו לשאוף למצב שבו יינתן לעבודה המקום הראוי לה במסורת

נטישת החיים במסעי הצלב

חופש התנועה – פגעו פגיעה קשה גם בכוחו הדתי של האדם מישראל והחלישוהו. שטחי חיים רחבים וחשובים הוצאו באכזריות־רשע מיד האומה ומיד דתה [...] החיים הממשיים פשטו את צורתם הדתית ונעשו דבר שבחולין. "התפלגות החיים" במשמעותה המתוארת למעלה שהשתלטה בין חומות הגטו הביאה בהכרח לידי נקיטת עמדה שלילית לגבי קנייני־החיים, רוח ישראל התעטפה שחורים ונתלבשה כאילו באדרת גזרית וסגפנות שהיתה זרה לרוח היהדות.

בנקודת זמן מסוימת, אומר הרב וינברג, חומות הגטו אשר גרמו לכך ש"הדת אינה דבר שבחיים" החלו להתמוטט. מנקודה זו ואילך מתחילה היהדות להתפצל לשתי קבוצות עיקריות.

ואולם יום בא ורוחות חדשות התחילו מנשבות בעולם. חומות הגטו נפלו. נחשולים של תקוות אור וחופש, של אפשרות חיים ומעשי יצירה, של צבירת הון ורכישת מעמד חברתי, הציפו את הפינות הנידחות שבגטו ואת יושביהן משוללי הזכויות [...] רבתה המבוכה בקהל. מצד אחד עמדו הזקנים שומרי המסורת והגנו

במאמרו "תורת החיים" מנתח רבי יחיאל יעקב ויינברג^[1], בעל ה"שרידי אש", את גלגולי יחס היהדות לתחומי החיים השונים ובראשם – העבודה.^[2] בדבריו שם הוא מציב את מסעי הצלב בתור נקודת השבר, שבה התכנסה היהדות אל עצמה ועזבה את שדרות החיים. היהדות עד ימי הביניים או ליתר דיוק מסעי הצלב לא הצטמצמה בפולחן הדתי שבבית הכנסת או בלימוד תורה בבית המדרש, אלא שאפה להקיף את כל תחומי החיים ולהשתלט עליהם שלטון גמור: החקלאות, היחסים בין אדם לחברו, וכן כל מעשי היצירה באמנות, במדע, במדיניות וכל תחום בחיים. הנביאים, התנאים והאמוראים לא היו גזירים קדושים בלבד אלא גם אנשים אמיצים, אנשי מעשה, מלאי חדוות חיים וחדוות פעולה [...] איש לא העלה על דעתו אפשרות של פרוד בין הדת לבין החיים, כשני כוחות נבדלים או מתנגדים זה לזה. אלא שבמסעי הצלב חל שינוי כביר בישראל. הרדיפות הנוראות, הרחקת העם מתחומי חיים שונים, שלילת האוויר לנשימה והגבלת

הרב ישראל הופריכטר

יום חברתי ומנהל תיכונים מקצועיים חרדיים

בתקופה האחרונה, עולות לדיון שוב הסוגיות המהותיות לדרכה של החברה החרדית בארץ ישראל: ההשתתפות הדלה של החברה החרדית בעשייה הכלכלית (ואני מוסיף: גם הביטחונית) במדינה, ושאלת האינטראקציה שלה עם שאר החברה הישראלית. מכל סוגיות אלו עולה המתח, ואולי אפילו הניגוד, שנוצרו בין עולם התורה לבין החיים עצמם: עבודה, מדע, תרבות ואמנות.

להלן ארצה לצלול אל שורשיו של מתח זה, ובייחוד, לעמדה הנפשית המורכבת שיש לנו ביחס לעבודה: התופעה האנושית הגזרת שפרנסת האדם ומוזנותיו אינם באים לו אלא באמצעות עמל ויגיעה. ראשית אצביע על שורשי היבדלות התורה מעולם המעשה, בעקבות הגותו של בעל ה"שרידי אש", ולאחר מכן אדון ביחס המורכב לעבודה, המוטמע לדעתי בטבע האנושי.

19.43x23.56	2/4	עמוד 53	המקום מגזין לחרדים	28/02/2021	76401652-1
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

חקלאים עובדים במושב נהלל בעמק יזרעאל

בנאורות האירופאית. אולם את עידן הנאורות מחליפה, במהלך המאה ה־19, התקופה הרומנטית, ואת האוניברסליזם של קאנט ורוסו מחליף אינדיבידואליזם פרטיקולרי. בעקבותיהם מתחילות לנשב באירופה הרוחות הלאומיות. רוחות אלו אינן פוסחות גם על היהודים, ועם דחיפה קלה מהאנטישמיות והפוגרומים נוסדת "חיבת ציון", המבשרת את הולדת הציונות.

בדומה להשכלה, גם הציונות הייתה תנועה של "שיבה אל החיים", ובהתאמה, אחד הערכים המרכזיים שלה היה "ערך העבודה". המטרות הראשונות של הציונות, עוד קודם להופעת הציונות המדינית של הרצל, היו הקמת מושבות בארץ ישראל והחייאת העבודה העברית. בראשיתה כללה תנועה זו גם יהודים אורתודוקסים וגם חילונים. המושבות הראשונות בארץ ישראל נבנו על ידי יהודים חרדים, כמו גם על ידי חילונים. אולם חלק אחר של היהדות החרדית החל להסתייג מהלאומיות היהודית, ולראות בה השפעה קלוקלת של הגויים. בהמשך, הפך הדבר למשנה אידיאולוגית סדורה, <

הפיצול העמוק בין חרדים לחופשיים, בין היהדות המסורתית להשכלה, נסוב סביב "שלילת החיים". לפי הרב ויינברג, סיבת השבר עצמה היתה הריחוק מן החיים

הגטו - התנזרות משדות הכלכלה, החברה, הפוליטיקה, המדעים והאמנויות שהמשיכו להיפתח לפני היהודים. לפעמים אף במחיר של עניות ובורות. כללו של דבר, אין כל חדש תחת השמש. ההתנזרות מן החיים לא התחילה עם עולם האברכים של ימינו, והביקורת כלפיה אינה המצאה של יאיר לפיד.

הציונות ו"דת העבודה"

עד כה דיברנו על האתגר שהציבה ליהדות המסורתית תנועת ההשכלה, ששורשיה נטועים

בכל כוחם על צורת הדת המקובלת, אשר היתה מיוסדת על שלילת החיים וקנייניהם - ומצד שני השתוללו המשוחררים שיצאו זה עכשיו מכלא הגטו, ושכורי חופש ואחוזי סחרחרות הרסו ולא חמלו כל יקר וקדוש בחיים המסורתיים.

לפי הרב ויינברג, הפיצול העמוק בין חרדים לחופשיים (או "חילונים" בלשון זמננו), בין היהדות המסורתית להשכלה, נסוב סביב "שלילת החיים". החרדיות התכוננה סביב הסירוב לשוב אל שדרות החיים ומרחבי המעשה. הזקנים, המלומדים בדת שאינה שייכת אל החיים, המשיכו את הדת בצורתה הישנה, ואילו הצעירים, תאבי החיים, פרצו כל גדר בשעטתם אל החופש המלבלב.

הוויכוח הגדול בין החרדים למשכילים במאה ה־19 נסוב אפוא על אותה שאלה שעולה לדין מחדש כיום - היחס לעבודה ולחיים בכלל. משמעותה של "שמירת הקיים" עבור החרדים היתה הגנה על "צורת הדת המקובלת, אשר היתה מיוסדת על שלילת החיים וקנייניהם" - כדברי הרב ויינברג. כדי לעמוד בתהפוכות החברתיות והפוליטיות של המאה ה־19, המשיכה היהדות החרדית את מנטליות

76401653-2	28/02/2021	המקום מגזין לחרדים	עמוד 54	3/4	19.32x25.27
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צילום: ויליט קולונר, לעית

< הרואה בציונות חידוש זר ומוזר לערכים המסורתיים של היהדות הישנה. גם אז, ניתן לראות כי היחס לעבודה ולחיי המעשה עמד במוקד הפולמוס. הביקורת על היהדות המסורתית התמקדה בהתייחסות השלילית שלה לעבודה. א"ד גורדון, הוגה דעות מרכזי של העלייה החלוצית, ראה בשלילת העבודה את הנזק העיקרי שגרמה הגלות לעם היהודי. הוא וחבריו התמקדו בבניית אתוס חדש – "עבודה עברית" קראו לו.

מנהיגי היהדות החרדית זיהו בחזון ציוני זה סכנה לאתוס היהודי שלהם. התפיסה שהתחילה במסעי הצלב, לפיה היהדות אינה שייכת אל חיי המעשה, הפכה למאפיין כל כך עמוק של היהדות החרדית, עד שציונות ממין זה נדמתה לאיום. משם התפתח הפרק האנטי-ציוני באידאולוגיה החרדית, אשר הופנה גם נגד אורתודוקסים שהמשיכו להשתתף במפעל הציוני – הדתיים הלאומיים או הציונות הדתית. אפשר להמשיך סקירה זו אל השואה, אל הקמת המדינה,^[3] ואל עולם הכוללים, ולהראות איך בכולם נסב הוויכוח בין היהדות החרדית והחילונית סביב אותה נקודה – מעורבות או ניתוק מן החיים. עם זאת, במסגרת זו אבקש לחרוג מהסכסוך העמוק של היהדות החרדית עם החיים ולהציע מבט רחב יותר, הרואה את המאבק על ערכה של העבודה כמתח קיומי שימיו כימי עולם.

העבודה היא חיינו^[4]

ניתן לחלק את ההתייחסות האנושית הכללית לעבודה לשתי גישות מרכזיות: גישה שלילית הרואה את העבודה כעול, וגישה חיובית הרואה את העבודה כערך או צורך נפשי של האדם.

טעות עממית נפוצה מערבת בין קללת אדם הראשון וחובת העבודה. לפיה, קללת אדם הראשון "בזיעת אפך תאכל לחם"^[5] היא הסיבה שמחמתה נאלצים אנו לעבוד למחייתנו. אולם עיון קל ברש"י מגלה שהקללה אינה עצם הצורך לזרוע קטניות או ירקות גינה, אלא הקוצים והדרדרים שמצמיחה האדמה במקום הפרי הטוב והטרחה שהם מסבים לתהליך הבאת לחם הביתה. הצורך לעבוד היה קיים עוד לפני הקללה. כבר בגן עדן נאמר כי האדם נברא "לעבוד את האדמה" והונח בה "לעבדה ולשמרה".^[6] ללא האדם העובד את האדמה, מייחל לגשמים ושמן בבואם, לא היה טעם בכל הגן.

אולם, מדברי הכתוב שייעוד האדם הוא "לעבדה ולשמרה" ניתן ללמוד בדרך רמז שהיחס המורכב לעבודה טבוע במציאות. התנועה לקראת עבודה ונגדה היא מתח

מנהיגי היהדות החרדית זיהו בחזון ציוני זה סכנה לאתוס היהודי שלהם. התפיסה כי היהדות אינה שייכת אל חיי המעשה הפכה למאפיין כל כך עמוק של היהדות החרדית, עד שציונות ממין זה נדמתה לאיום

דיאלקטי המניע את העולם. "עבודה" – עשיה, יצירה, חידוש, ו"שמירה" – שמרנות, סטטיות, המשכת הקיים. הם מושגים מנוגדים זה לזה. התורה כורכת יחדיו את העבודה עם השמירה, את הנטיה היוצרת והנטיה המקיימת.

בקרב עובדים ומעסיקים כאחד קיים מתח בין גישת השימור לגישת הייצור. גישה אחת גורסת שתכלית העבודה היא התמורה. העובד רוצה את שכרו והמעסיק את תוצרו. גישה אחרת רואה בעבודה צורך לעצמה. בעיניה, העבודה היא צורך לעובד^[7], והפונקציה של המעביד היא בעיקר אחריות – אחריות כלפי העובד וכלפי הלקוחות, אחריות לקיום תקין של העסק או של

המפעל.^[8] השכר והרווח אינו תכלית העבודה, מנקודת המבט הערכית, אלא ביטוי למשמעות שלה. הכסף מגלה על ערכה של העבודה, אך הוא אינו התכלית שלה (ואין זה משנה מה המוטיבציה האישית של העובד או המעביד).

ניתן לומר שההבדל בין שתי הגישות אצל העובדים והמעבידים הוא, שהגישה הראשונה מחשיבה יותר את תוצאות העבודה, ואילו השנייה מחשיבה יותר את התהליך המביא לתוצאות, היינו את העבודה עצמה. גישה אחת מעריכה את ההישגים של העבודה, והשנייה את השמירה שלה; הראשונה מעריכה את היצירה, ואילו השנייה את האחריות. גישה אחת רואה את הערך שבעבודה בראי התוצר – היא שואפת למקסם רווחים ולהגדיל ככל היותר את התפוקה; גישה אחרת רואה בעבודה ערך מצד שמירת העולם וקיום החיים – היא מאפשרת לעובדים להתפרנס, למערכות החינוך לתפקד, והיא משמרת את הדרוש שמירה.

אם דמות המופת של מודל העבודה הראשון הוא תעשיין מצליח או יזם של חברת סטארט-אפ, דמות המופת של השני הוא האחות הרחמניה בבית החולים, העובד המיומן והמקצועי – "המייסטר" (כפי שהוא מכונה בגרמניה) – שעליו נשען כל המפעל, או איכר

19.25x23.72	4/4	עמוד 55	המקום מגזין לחרדים	28/02/2021	76401654-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

החולב את פרתו יום יום, מייצר את אותה הכמות. אך מספק את המזון הדרוש לשם המשך יציב של מעגל החיים. הראשון מעמיד את יצירת הערך ואת הגדלת השפע בראש מעייניו, ואילו האחרון את השותפות בקיום העולם.

מהו אפוא "היחס הנכון" לעבודה? האם בכלל ניתן לדבר על יחס נכון אליה לאור המתח הטבוע בה? חז"ל מתייחסים לדעתי לשאלה זו ומציעים לה תשובה עמוקה. הם דורשים את הפסוקים המתארים את בריאת האילנות והצמחים ביום השלישי, ואומרים כי מתחילה, היה אמור להיות טעם העץ כטעם הפרי, אלא שחטא האדמה והוציאה "עץ עושה פרי", כלומר הפרידה בין העץ לפרי:

"עץ פרי" – שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי, ולא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה.^[10] המהר"ל מסביר שחטא הארץ חסרת הבחירה היה יצירת מציאות לא מושלמת, שגררה בעקבותיה את חטא אדם הראשון, ומציאות זו קיימת עד היום.

בפסוק אנו רואים שהארץ הוציאה "עץ עושה פרי" ולא "עץ פרי", ש"טעם עץ ופרי שווים", כפי שנצטווה. כדאי להתבונן במשמעות הדברים: בעץ מתרחש התהליך שהתוצאה שלו היא הפרי. "טעם" ככל דבר הוא התכלית. הוא סיבת הקיום של אותו דבר, כמו למשל טעמי המצוות. "טעם העץ ופרי שווים" משמעותו שתכלית הדבר נמצאת בתהליך לא פחות מאשר בתוצאה – שלא כמו במציאות של היום, שתכלית קיומו של העץ היא פרי. כך גם בכל דבר, אנו מעוניינים בעיקר בתוצאה ופחות בתהליך הקודם לה.^[11] אנו מעוניינים בתוצאה של העבודה – בפרי, במוצר, במשכורת – ופחות מחשיבים את התהליך שהוליד אותה.

משמע מדברי חז"ל כי הזלזול בעבודה בתור ערך לעצמה הוא אמנם מציאות טבעית, אך הוא משקף מצב חסר ולא מושלם. הגישה השלילית לנושא העבודה טבועה בעולם, אבל יש מקום לשאוף לתיקונה.

המעמד ההיסטורי של העבודה

בקרב חוגי הדאקטיקה ההיסטורית קיימת הסכמה, שתהליכים חברתיים ותרבותיים אמורים להוביל את החברה קדימה, למרות הטלטלות והנסיגות הזמניות. חוגים אלה רואים את המציאות בבחינת כוחות מנוגדים המתגושים זה בזה שמתוך מאבקם נולדת תנועה היסטורית.^[9] גם בסוגיה שלפנינו, סוגית היחס לעבודה, ניתן לראות כי מתקיים במציאות מהלך דיאלקטי בין הגישה הרואה בעבודה ובעיקר

בתוצאותיה מעלה ותכלית שאליהן ראו לשאוף, לבין גישה הרואה בה הכרח ושימור קיומו של עולם. אלא שכאן ראוי כי נשאל את עצמנו לאן תהליך דיאלקטי זה מוביל אותנו. ויותר חשוב – לאן היינו רוצים שיוביל אותנו. למעשה, בתור יהודים מאמינים, עלינו לנסח את השאלה קצת אחרת: לאן הקב"ה רוצה שנגיע? מה ייעודנו עלי אדמות?

בתהליך שיבת העם לארצו, החל מהעלייה הראשונה ועד 25 שנות קיומה הראשונות של המדינה, האתוס שחלש על הכל היה העבודה. העבודה בתור ערך לעצמה. לקבוצה הפוליטית או למפלגה ששלטה בכיפה קראו מפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י), אולם גם מפלגות אחרות,^[12] כולל זו הדתית^[13] ואפילו החרדית,^[14] נשאו בגאון את שם העבודה בשמן. כן היה גם ביחס לתנועות הנוער.^[15]

ערך העבודה התבטא בפועל בשטחים רבים, כמו התיישבות עובדת, חינוך לעבודה וזכויות עובדים. הערכת העבודה הביאה לתוצאות מופלאות בתקומה הפיזית של עם ישראל, אם כי בדרך נרמסו עניינים לא פחות חשובים, הנוגעים לשמירת המצוות וכן לזהות של העדות השונות שעלו לארץ במשך השנים. כאמצע שנות ה-70, לאחר מלחמת יום הכיפורים, התחילו לנשב בארץ רוחות שונות שכרסמו באתוס העבודה. לדעתו, המכה הקשה והניצחת ביותר שספגה העבודה העברית, היתה החיסול ההדרגתי של החינוך המקצועי. במשך המהלך הזה הלכה והתקבעה בארץ גישה הרואה בהשכלה גבוהה ערובה להצלחה כלכלית. הן של הפרט והן של הכלל. אלא שכיום, נתונים מהמדניות המפותחות ביותר^[16] מלמדים כי הזניחה של ההכשרה המקצועית היתה אולי מוקדמת מדי.

כיום מכירה כבר מדינת ישראל בשגיאותיה בתחום החינוך המקצועי ובתחום החינוך לעבודה, והיא החלה בתכנון ובהקמה של מערכת חינוך מקצועי ברוח הזמן. מובן שתהליך זה ייתן אותותיו רק בעתיד; אולם נראה שכאן דווקא אנחנו, החרדים, המצטיינים באחוז הנשירה הגבוה בעולם ממסגרות הלימוד האקדמיות, יכולים להשתלב היטב בתכניות אלה ולהגיע על ידיהן למקומות טובים^[17]. זאת, בלי צורך להיטמע בעולם האקדמי, הזר באופן עמוק להוויה החרדית.

את המסקנה האופטימית הזו אימץ עבדכם הנאמן באופן אישי. היא דורשת אמנם שינוי פרידיגמה ביחסה של החרדות לעבודה, בעיקר לזו המקצועית, המלאכה – אך נראה שכיום אימוץ של ערך העבודה הישן בחברה החרדית, עשוי לשמור עליה טוב מאי פעם. ה"לעבודה" של היום, הוא ה"לשמרה".

[1] הרב יחיאל יעקב ויינברג (1885-1966), גאון ליטאי חניך תנועת המוסר ומקורב לסבא מסלבודקה, שימש בניל צעיר רב קהילה בליטא, עבר בתחילת מלח"ע הראשונה לגרמניה, שם התוודע לשיטת "תורה עם דרך ארץ" של הרש"ר הירש. למד באוניברסיטאות בגרמניה ומונה לראש בית המדרש לרבנים בברלין. נחשב לסמכות ההלכתית העליונה בגרמניה האורתודוקסית בשנות ה-20 וה-30. במהלך השואה שימש ראש הרבנים בגטו ורשה, חווה על בשרו את מאורעות השואה ושרד. לאחר המלחמה ייסד ישיבה במונטרי שווייץ, שם נפטר. גם היהדות החרדית, וגם זו הדתית-לאומית, הושפעו רבות מהגותו.

[2] "תורת חיים", מובא בפרקי מבוא למעגלי השנה – חלק שלישי, כתבי הרש"ר הירש.

[3] עינת רמון, הדיקטט לשעבר של מכון שכטר (ששברה בשנים האחרונות חוק לכיוון האורתודוקסיה), טוענת שלולא החילוניות של חלק מהעם לא הייתה קמה המדינה.

[4] מתוך שיר העבודה שנכתב לפני יותר מ-120 שנה ע"י החלוצים בזכרון יעקב.

[5] בראשית ב.

[6] שם.

[7] בספרים רבים בעולם המערבי של ימינו נמצא כי לשאלה: "האם היית ממשיך בעבודה אילו לא היית זקוק לשכרה?" ענו רוב הנשאלים תשובה חיובית (אף כי במשך הזמן ירד אחוז העונים חיובית).

[8] מצאנו כעין זה בקידושין כ, א: כל הקונה עבד עברי, כקונה אדון לעצמו.

[9] עיין בפתיחת המאמר של אחד העם – כהן ונביא.

[10] רש"י שם, על פי מדרש חז"ל

[11] שמעתי שכך מפרש הראי"ה קוק ז"ל את העניין.

[12] אחדות העבודה – פועלי ציון, מפלגת פועלים מאוחדת (מפ"מ).

[13] הפועל המזרחי – מפלגת פועלים דתית לאומית.

[14] פועלי אגודת ישראל.

[15] הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, המחנות העולים.

[16] בגרמניה למשל רק 38% מהצעירים פונים לאקדמיה ולא כי היא אינה נגישה להם אלא משום שרובם מעדיפים להתחיל בניל צעיר את תהליך ההכשרה המקצועית ולהגיע לעולם העבודה בצורה המהירה והמיטבית ביותר.

[17] עובדה שאין עליה עוררין היא, שמבין העליות האחרונות, זו שהשתלבה בצורה המיטבית היא העלייה מבריה"מ לשעבר שאנשיה הרגילים בכל עבודה הגיעו לכל המחוזות בכלכלה הישראלית כולל עמדות מפתח.